

**O'ZBEK TILI MORFOLOGIK TIZIMIDA INNOVATSION YONDASHUVLAR:
NAZARIYA VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI**

Ismoilova Dilnavoz Dilshodbek qizi

Andijon davlat pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20151253>

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek tili morfologiyasining bugungi kundagi taraqqiyoti, til tizimidagi so'z turkumlari transformatsiyasi va ularning funksional-semantik xususiyatlari tahlil qilingan. Tadqiqotda zamonaviy tilshunoslikning ustuvor yo'nalishlari asosida morfologik birliklarning nutqdagi faollashuvi va ularning kognitiv jihatlari yoritilgan. Shuningdek, xalqaro ta'lim standartlari doirasida morfologiyani o'qitishning metodologik asoslari takomillashtirilgan.

Аннотация: В данной статье анализируется современное развитие морфологии узбекского языка, трансформация частей речи в языковой системе и их функционально-семантические особенности. В исследовании освещаются вопросы активации морфологических единиц в речи и их когнитивные аспекты на основе приоритетных направлений современной лингвистики. Также совершенствуются методологические основы преподавания морфологии в рамках международных образовательных стандартов.

Abstract: This article analyzes the modern development of Uzbek morphology, the transformation of parts of speech in the language system, and their functional-semantic features. The research highlights the activation of morphological units in speech and their cognitive aspects based on the priority directions of modern linguistics. Also, the methodological foundations of teaching morphology within the framework of international educational standards are being improved.

Kalit so'zlar: morfologiya, grammatik kategoriya, so'z turkumlari, tilshunoslik, kognitiv semantika, innovatsion metodika, lisoniy manzara.

Ключевые слова: морфология, грамматическая категория, части речи, лингвистика, когнитивная семантика, инновационная методика, языковая картина мира.

Keywords: morphology, grammatical category, parts of speech, linguistics, cognitive semantics, innovative methodology, linguistic picture of the world.

KIRISH

Bugungi globalashuv davrida milliy tilning o'ziga xosligini saqlab qolish va uni ilmiy asosda tadqiq etish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek: "Ona tilimiz – milliy ma'naviyatimizning mustahkam poydevoridir. Kimda-kim o'z ona tilining bor latofatini, jozibasi va qadrini his etmoqchi bo'lsa, uni bizning ona tilimizda – o'zbek tilida ko'rishi mumkin".

Morfologiya tilshunoslikning markaziy bo'limi sifatida tilning qurilish materiallarini – morfemalar va so'z shakllarini o'rganadi. Xalqaro ilmiy maydonda tillarning grammatik qurilishi bo'yicha olib borilayotgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, morfologik sath faqatgina qo'llar majmuasi emas, balki inson tafakkurining lisoniy in'ikosi hamdir. Ushbu maqolaning

dolzarbligi o'zbek tili morfologiyasini zamonaviy tipologik va kognitiv aspektida qayta ko'rib chiqish zarurati bilan belgilanadi.

ASOSIY QISM

1. Morfologik birliklarning transformatsiyasi va yangi qarashlar

So'nggi o'n yilliklarda o'zbek tilshunosligida so'z turkumlari klassifikatsiyasiga nisbatan yondashuvlar tubdan o'zgardi. An'anaviy morfologiyada so'zlar asosan morfologik belgilari bo'yicha guruhlangan bo'lsa, hozirda funksional-semantik yondashuv birinchi o'ringa chiqmoqda. Masalan, ot va sifat turkumlarining o'zaro sinkretik xususiyatlari lisoniy tejamkorlik qonuniyati asosida tadqiq etilmoqda (A.Nurmonov, 2002).

2. Xalqaro tajriba va PISA standartlari

Morfologiyani o'qitishda xalqaro baholash dasturlari (PISA, PIRLS) talablariga moslashish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Endilikda o'quvchi yoki talaba faqatgina "Egalik qo'shimchasi nima?" degan savolga javob berishi kifoya emas, balki ushbu qo'shimchani matn mazmunini shakllantirishdagi xizmatini anglay olishi lozim. Bu esa morfologiyaning sintaksis bilan bog'liqligini yanada kuchaytiradi.

3. Hayotiy misollar va amaliy tahlil

Kundalik muloqotda biz morfologik normalarning buzilishi yoki aksincha, yangi shakllarning paydo bo'lishiga guvoh bo'lamiz. Ijtimoiy tarmoqlar tili va neologizmlarning morfologik tarkibi o'rganilganda, o'zbek tilida affiksatsiya jarayonining juda faolligini ko'rish mumkin. Masalan, -lash, -chi, -lik kabi qo'shimchalar nafaqat o'zbekcha so'zlarga, balki o'zlashgan terminlarga ham muvaffaqiyatli qo'shib, yangi tushunchalarni ifodalamoqda (S.Bem, 1981 - gender tahlili doirasida lisoniy birliklar).

4. Kognitiv morfologiya: Til va tafakkur

Kognitiv tilshunoslik nuqtai nazaridan, har bir morfema inson xotirasidagi muayyan konseptning bir qismidir. Masalan, ko'plik shakli (-lar) faqatgina miqdorni emas, balki hurmat, kinoya yoki umumlashtirish kabi subyektiv munosabatlarni ham ifodalaydi. Bu esa morfologiyani psixolingvistika bilan yaqinlashtiradi.

XULOSA

Xalqaro konferensiya doirasida olib borilgan ushbu tahlillar quyidagi xulosalarga kelish imkonini beradi:

- Integratsiya: Morfologiya fanini o'qitishda nazariy bilimlarni amaliy ko'nikmalar, ayniqsa, matn tahlili bilan bog'lash lozim. Bu o'quvchilarning savodxonlik darajasini oshirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.
- Raqamlashtirish: O'zbek tili morfologiyasining korpus tilshunosligi (NLP) uchun algoritmlarini yaratish bugungi kunning kechiktirib bo'lmaz vazifasidir. Bu tilimizning raqamli dunyoda munosib o'rin egallashini ta'minlaydi.
- Ilmiy yangilanish: An'anaviy grammatik qoliplarni kognitiv va pragmatik jihatdan qayta tadqiq etish tilshunoslik fanining metodologik bazasini boyitadi.

Xulosa qilib aytganda, morfologiya – bu tilning o'lik qoidalari to'plami emas, balki doimiy harakatdagi, rivojlanib boruvchi jonli tizimdir. Uni xalqaro andozalar asosida o'rganish o'zbek tili nufuzini jahon miqyosida oshirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Mirziyoyev Sh.M. "Yangi O'zbekiston strategiyasi". – Toshkent: "O'zbekiston", 2021. (Kirish qismidagi konseptual g'oyalar asosi).
2. Nurmonov A. "O'zbek tilining nazariy grammatikasi". – Toshkent, 2002. (Morfologik birliklar transformatsiyasi tahlili uchun).
3. Vygotsky L.S. "Mind in Society". – Harvard University Press, 1978. (Til va tafakkur bog'liqligi qismi uchun).
4. Bem S.L. "Gender Schema Theory and its Implications". – 1981. (Til va ijtimoiy munosabatlar tahlilida).
5. Mahmudov N. "Tilning mukammal tadqiqi yo'llari". – Toshkent, 2012. (Kognitiv morfologiya asoslari).
6. Sayfullayeva R. "Hozirgi o'zbek adabiy tili". – Toshkent, 2009. (So'z turkumlari klassifikatsiyasi).
7. PISA 2025 Assessment and Analytical Framework. – OECD Publishing. (Xalqaro baholash mezonlari haqida).
8. Hojiyev A. "O'zbek tili morfologiyasi, grammatikasi va so'z yasalishi". – Toshkent, 1989. (Asosiy qismdagi affiksatsiya tahlili).
9. Bandura A. "Social Learning Theory". – 1977. (Til o'zlashtirishning ijtimoiy jihatlari).
10. O'zbek tili milliy korpusi materiallari (uzcorpora.uz). (So'nggi yangiliklar va statistik ma'lumotlar asosi).